

SZÍNHÁZ

PLATONOV

Žigon reteatralizálta Csehovot.

Rokonszenves igyekezet, ha a rendező a divattal perlekedve állít színpadra egy művet. Feltéve, ha szándékát az előadással igazolni is tudja. Mert az öncélú divatellenesség legalább annyira kevés, mint ahogy az öncélú divathóbort — értelmetlen.

Jó néhány éve Csehov s vele együtt az egész orosz századvég drámáit divat a lehető legnagyobb fokú természetességgel előadni. Nem játszani, hanem élni; természetesen, mindennapian, egyszerűen, közvetlenül, felismerhetően maian, spontánul, privát... Az életmű és a művek magyarázóí, értelmezői, az újabb Csehov-tanulmányok szerzői pedig a színházi gyakorlattal párhuzamosan — a kettő segítette, kiegészítette egymást — felfedezték, hogy Csehov műveiből sem hiányzik a drámaiság, csak másmilyen, mint a megszokott. Nála a felpörgetett konfliktusokat a valós élettér, a reális idő, a természetes atmoszféra — ebben a jelentéktelen, a mellékes is funkcionális — helyettesíti. És a drámaiatlan elemekből összeálló kép a pattanásig feszítetten drámái.

Nem véletlenül lett ismét divat Csehovot játszani és lett divatos a természetesség a színházban. Reakció ez az előbbi divatokra, melyek szintén nem függetleníthetők a kortól, az évtizedtől, az általános közérzettől, az uralkodó emberi magatartásformáktól.

Ma már a reflektorok szórt fényei nem aranyozzák be a Csehov-drámák exteriőrjeit, mint a vénasszonyok nyara, jóságosan melengetve a bágyadt, szerencsétlen szereplőket. A sokáig annyira jellegzetesen csehovinak tartott pasztell elvesztette puhaságát, melegségét, fakó lett, megkopott, sőt durva, de hitelesebb is. A Csehov-előadások nem szépek többé, szereplői nem borostyánkőbe foglalt, tehetetlenül vergődő izelt-lábúakra hasonlítanak, akiket a zsöllye sötét inkognitójából, puha kényelméből olyan érdekes szemlélni, színházi látcsővel és együttérzésünk nedves nyomait letörölendő zsebkendővel a kezünkben. Csehov alakjai, az Annák, Olgák, Irinák, Szásák, Szofják, Nyinák, Csebutikinek, Kuliginék, Ványák, Asztrovok, Ivanovok, Platonovok és a többiek, szinte mindannyian *kortársunkká* váltak. Ahogy Csehovnak is kortársai voltak a múlt század utolsó harmadában-negyedében, míg a huszadik századi színház megemelte, teatralizálta két lábbal a valóság talaján álló szereplőket, a lámpák aransugaraival hintette be a különben csöppet sem ragyogó világot; évtizedekig divat lett az *impresszionista* Csehov a színházban.

Ezt az impresszionista Csehovot hozta most vissza Stevo Žigon Platonov-rendezése az újvidéki Szerb Nemzeti Színházban. Igaz, nem

nosztalgikusan egy az egyben, de azért felismerhető anakronizmussal, színházi időszerűtlenséggel; az előadásból nem az örökké érvényes időtlenség sugárzik, hanem a senkihez sem szóló időnélküliség. Nézem, de nincs semmi közöm ahhoz, ami a színpadon történik, s azokhoz, akiknek ízléses, patyolatfehér kosztümjeit a színészek magukra öltötték. Holott a Platonov nem semleges mű, nehezen hagyhat közömbösen. Az újvidéki előadás mégis oly idegen, mint egy havas eszkimó szerelmi történet. Távoli marad akkor is, amikor időnként felizzik benne a líra, bár ilyenkor legalább szép, de érdekelni akkor sem tud.

Pedig az előadás ígéretesen kezdődik.

A nagyméretű színpad teljes szélességét és mélységét kitöltő sarokban, mint egy hatalmas vásznon, állandó háttérként vetített „totálban”, szinte filmes „vágással” követik egymást a jelenetek. Az egészben a részletek: a színpad mélyében levő balusztrádos teraszról a parkba vezető lépcsősortól jobbra és balra elhelyezett fák közötti irtáson fonott kerti ülgarnitúra, festőállvány, karosszék, az egyik szélén hinta, a másik oldalon padok, a fák között egy nyugágy — megannyi minihelyszín, melyekre a történet szereplőit az özvegy, de még fiatal és valóban szép tábornokné kertjében a rendező szétszortozta. Kényelmesen elnyújtózva a nyugágyban, mint az újságot olvasó szomszéd földbirtokos Geraszim Kuzmics Petrin, maga elé mészázva, mint a kereskedő Tyimofej Gorgyjevic Bugrov, a karosszékekben előtte pózoló tulajdonos szépasszony arcképét füstögető másik földbirtokos, Porfirij Szemjonovics Glagoljev, a fiatal és csodálatosnak mondott felesége után sóhajtozó Vojnicsev, s a köztük keringő fiatal orvos, Nyikolaj Ivanovics, aki láthatóan nem tud mit kezdeni idejével és önmagával — előbb kéreppárral egyensúlyozgat a gyepen, majd csínytevő gyerek módjára meggyújtja a bóbiskoló Petrin újságját —, a fején sapkává csomózott zsebkezdővel, atlétatrikóban futkosó gazdag zsidó, Abram Abramovics Vengerovics, aki, bármikor végigrappol a fák között, csak azt hajtja: „Micsoda hőség! És nekem, a zsidónak, persze, Palesztinát juttatja eszembe” ...

Általában mindenkinek eszébe jut valami, egy történetecske, egy-két mondatnyi gondolat, egy bók a szépasszonynak, egy sóhaj, egy kérdés vagy csak egy mozdulat... Így alakul ki a részletekből tablóvá a színpadi látvány, amelyből még minden lehet.

Jó előadás is, mely szólhat a felesleges emberek lassú enyészetről; nemzedékek szembenállásáról; az egymással konfliktusos helyzetbe kerülő magatartásformákról; az elszegényedő és a meggazdagodó társadalmi rétegek, csoportok küzdelméről; a nyájasság mögé rejtett farkastermészetéről; a talajvesztésről; arról a kétségbeesett igyekezetről, amellyel az emberek menteni igyekeznek a menthetetlent; a látzatformák leleplezéséről; arról, hogy a „félkész emberek félkész érzelmekkel botladoznak egy készen kapott világban, és ijedtükben nem tudnak mit kezdeni sem

egymással, sem önmagukkal — ahogy Horvai István főiskolásokkal megrendezett Platonov-előadásáról a kritikus, Koltai Tamás írta —; a „céljavesztett hős tragikomédiájá”-ról — ahogy Horvai későbbi, ma is látható Pesti Színház-beli előadását értelmezte a kritika —; a tragikus magány zsákutcájáról, amiről például a szolnoki előadás szólt... A Platonov értelmezési lehetőségei valóban korlátlanok. S ezt pontosan látta az újvidéki előadás rendezője is, amikor a darabot közzetehhez hasonlította, amelyből ki kell olvasztani az értékes ércet. Csakhogy ezt nem elég felismerni, „olvasztani” is tudni kell. Žigon pedig nem tudott választani az értelmezési lehetőségek közül. Amit ő látott Csehov fiatalkori, kissé terjengős, éppen összetettsége következtében izgalmas darabjában, az *mindössze* ennyi: „úgy tetszik — áll a színlapon levő rendezői jegyzetben —, ez alapján egy kis történet az öngyilkosságról, vagy jobban mondva az eltűnésről...” Nem csoda, ha biztos fogódzók, iránymutatók híján a rendező az impresszionista Csehov-játszás biztosnak látszó fedezékébe menekült. Žigonnál a főszereplő nem az önpusztítóknak abból a fajtájából való, akik egykor mást és másként akartak az életben, de miután belátták, hogy tervük nem sikerülhet, mások boldogságának tönkrezúzásával kárpótolják magukat, mindenkit sértegetnek, bánatnak, szétrombolják a kapcsolatokat, ígéretnek, ámtanak, de arra képtelenek és gyávák, hogy önállóan cselekedjenek. Az ő Platonovja csak egy nőcsábász, aki, ha egyetlen pillanatig egyedül marad egy nővel, azonnal átkarolja, magához szorítja, csókolja, s közben a gyepet kémleli, alkalmas-e a hely... Ez lehet a kaján pusztítás megnyilvánulása, de tudni kell, miért akar mindenkit megejteni, tönkretenni, elcsábítani és otthagyni ez a falusi tanító, aki Csehovnál egyszerre kedvence a társaságnak és lenézett bohóc is ugyanabban a társaságban. Žigon rendezésében a Platonovot játszó Tanasije Uzunović csak a kakaskodó vidéki Don Juant mutatja, anélkül, hogy az egykori Byront is jelezné Platonovban. Általában a többi szereplő is ilyen egyoldalúra sikeredett ebben az előadásban. A férfiak bohémek és szerelmesek, a nők viszont szenvednek és szenvednek.

Nemcsak a szereplők értelmezése hiányos ebben a rendezésben, hanem az előadás kompozíciója sem egyenletes. Az ígéretes kezdőkép hamarosan széttöredezik. S ebben a díszlet is hibás. Žigon és díszlettervezője, Boris Maksimović, egyetlen helyszínre vonta össze a cselekményt, ami gyakori megoldás a Platonov-előadások esetében. De a természetes hatásúnak elképzelt parkban természetellenesen kapcsolódnak egymásba a jelenetek, a színészek úgy tűnnek el és fel, mint az ügyetlen felvilágosodásbeli drámákban, amelyekben mindig akkor lép színre a következő szereplő, amikor valaki távozik a színről. A természetes csehovi — drámai — életében természetellenesen mozognak, jelennek meg a szereplők, akik közül talán a Platonov fiatal, butácska feleségét alakító Gordana Kamenarovićon kívül pontosan senki sem tudta, mit kell játszania.

Vagy rutinosan iskoláztattak (Stevan Salajić, Tanasije Uzunović, Milan Šmit, Aleksandra Carić, Vasa Vrtipraški, Rade Kojadinović), vagy műkedvelő szinten próbálkoztak ügyeskedni (Slavoljub Djordjević, Miloško Topalović, Sava Damjanović, Ivan Hajul), esetleg szépségük mögé rejtették erőtlenségüket (Jelena Žigon és Ljubica Jović).

Žigon Platonovja egyetlen percig sem tudja elhitetni, hogy ez a Csehov-mű — a későbbi Csehov-darabok breviáriuma — esetleg rólunk is szólhat.

GEROLD László

K É P Z Ő M Ű V É S Z E T

ĐURA JAKŠIĆ FESTÉSZETÉRŐL*

A bánáti, szerbcsernyei születésű Đura Jakšić (1832—1878) még életében közismert szerb irodalmár, rendkívül népszerű költő, ám negyvenhét életéve nem bizonyult elegendőnek, hogy festőművészi hírnévre tegyen szert. A zseni ösztönével maradéktalanul átadta magát a színek mámorító bájának, a fény és árnyék ellentéte és összhangja drámájának, a vastagon festett festőanyag igéző látványának, a hanghatásoknak, az áttetsző kékes festékeknek. Állítólag nem tudott rajzolni. Közelebb állunk az igazsághoz, ha leszögezzük, hogy nem kívánt alkalmazkodni, mert romantikus lényének látnoki szenvedélyét követte. Halála után még hosszú ideig nem méltányolták mint festőművészt, aki ellentétben állt környezetével, s önmagával sem békélt meg.

„Jakšić 30 éves festőművészi munkássága alatt a szín és a megvilágítás problémái iránti viszonyulás stílusterkvésének alapvető jellegzettsége, ám oly módon, hogy a romantikus tartalom és a romantikus kifejezési forma szilárd egységet alkot. Jó néhány tehetséges kortársánál kipattant az új szikrája, ám többségük csak egy pillanatra tért le a közepszerűség, az alkalmazkodás kitaposott ösvényéről. Jakšić képei olykor »elmerülnek a sötét árnyékban, az összeolvadt fényben, hallucinációra, zavaros álomra emlékeztetnek« (M. Kašanin), ám az ilyen érzékiesség nélkül, amely nem hunyt ki élete végéig, Jakšićnak nem sikerült volna eljutnia a szerb romantikus festészet csúcsára.” (*Sabrana dela Đure Jakšića*, IV. Slikarstvo, Slovo ljubve, Belgárd, 132. oldal.)

A minap a belgrádi Nemzeti Múzeumban megrendezett kiállítással

* Elhangzott a szabadkai Pedagógiai Intézetben megrendezett emlékünnepegen, 1982. augusztus 30-án.